
ПРОБЛЕМИ ВИЩОЇ МЕДИЧНОЇ ТА ФАРМАЦЕВТИЧНОЇ ОСВІТИ

УДК: 616 - 056.22:159.91:97

Зайцева К.А.

СТАНДАРТ ТРЕТЬОГО ПОКОЛІННЯ З КРОС-КУЛЬТУРНИХ ПОРІВНЯНЬ В МЕДИКО-АНТРОПОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ: ПЕРСПЕКТИВИ РОЗРОБКИ

Вінницький національний медичний університет ім. М.І. Пирогова

Ключові слова: стрес-менеджмент, копінг, крос-культурні дослідження, медична антропологія, мультикультурна спільнота, транскультурний догляд за психічним здоров'ям, науково-освітній стандарт третього рівня

Вступ

Свого часу запорукою впровадження програми заходів стрес-моніторингу та корекції в українському ВНЗ була зміна освітнього процесу шляхом його вестернізації на фоні пост-соціалістичної України з перехідною економікою. Дисертаційна робота для здобуття наукового ступеня кандидата медичних наук: "Гігієнічне обґрунтування методів раціональної організації навчальної та позашкільної діяльності учнів, що навчаються за схемою "школа – ВНЗ" (3) виконувалася протягом 1999–2009 рр. В результаті цієї роботи була розроблена та практично впроваджена прикладна модель служби супроводу студентів – Ресурсний центр здоров'язберігаючих технологій Вінницького національного медичного університету (ВНМУ), що була обрана в якості базової моделі громадської служби підтримки студентів м. Вінниці та Вінницької області. Проект було нагороджено грантом Вінницької обласної державної адміністрації та Вінницької облвсної ради в 2007 році. Розроблена служба супроводу студентів дотепер залишається першою, що розроблена в Україні. Проте ця модель створювалася в громаді українських студентів, з урахуванням лише їхньої культурної ідентичності та автентичності і лише для їхніх потреб.

Сьогодні ж глобальна міграція призвела до інтенсивного притоку іноземних студентів з найбільш розвинених країн світу (в основному – з країн Глобального Півдня, – які раніше називалися менш політкоректно – "країнами третього світу") в українські вищі навчальні заклади (в якості іноземців, що не є імігрантами). Слід зазначити, що глобалізація и культурні знання сьогодні є чинником, що формує мотивацію керувати та долати щодінні стреси, а також забезпечують розширення джерел інформації про засоби, які роблять це можливим. Поліцентричний (на протигагу етноцентричному) аспект освітньої політики й політики в галузі охорони здоров'я були визначені українською владою, як тенденції мультикультуралізму. Отже, існує багато чинників, що зумовлюють реальну потребу формування культурної компетентності в сучасній медичній освіті, охороні здоров'я та медичних дослідженнях. Означене повинно бути відображене в роботі відповідних служб закладів медичної освіти, організацій охорони здоров'я та наукових закладів. Водночас слід уникати розвитку суспільного життя через проекти для розвитку локальних громад, що прямо копіюються та імпортуються з США / Європи, і далеко не завжди проводяться з урахуванням місцевих культурних традицій. Наприк-

лад, використання нових прозахідних концептів духовності, релігії як копінг-інструменту для подолання щоденного стресу, нерідко викликають міжконфесійні суперечності, що є джерелом стресу. Таким чином, останнім часом в багатонаціональних українських студентських спільнотах відзначається не тільки інтеграція певних культурних і релігійних практик, а й повне несприйняття інших, а також пов'язані з цим стресові та конфліктні ситуації. Вищезазначене також стосується вивчення крос-культурних аспектів медико-антропологічних досліджень функціонального стану організму (і стресових станів зокрема), крос-культурного консультування з питань академічного стресу і транскультурної профілактики його порушень. На сьогоднішній день ця сфера знань є вкрай важливою для спеціалістів профілактичної медицини, лікарів, дослідників в суспільстві, глобальна інтегрованість якого невинно зростає. Ця стратегія вже давно реалізується при проведенні IQ-тестувань в мультикультурних студентських спільнотах розвинутих західних країн (відповідно, країнах Глобальної Півночі). Обрані діагностичні категорії ґрунтуються на загальній оцінці здібностей, а не на оцінці певної сфери або навичок певного типу – в певних культурах їм можуть просто не надавати прикладного значення і майже не розвивають в процесі виховання та навчання підростаючого покоління. Коefіцієнти розумового розвитку можна використовувати лише з урахуванням проблем крос-культурної адекватності при діагностиці розумової відсталості із кодом F70-F79 у DSM-IV (МКХ-10) (6, 8). Один з додатків МКХ-10 вже окреслює синдроми з невизначеним положенням з категорії "культурально обумовлених" або "культурально специфічних", що мають гриф "психіатрична екзотика" – це "незахідні" психічні захворювання, які зустрічаються лише в інших культурах – Кого, амок тощо (6). Однак, такою ж "екзотикою" для українця можна вважати і суто американський "бренд" – hyperintrospection, що визначається як схильність до надмірного "психологізму" в повсякденному житті. Тим більше, що надмірна психологізація повсякденної діяльності людини, за визначенням самих західних дослідників є додатковим стресогенним чинником (7). Достатньо показовим є й інший приклад. Враховуючи культурологічні традиції пострадянських слов'янських країн і особливості менталітету їхнього населення, було доведено, що групи самодопомоги для відмови від маладаптивних копінгових стратегій навряд чи виникнуть в

нас в найближчому майбутньому або будуть ефективними, отже більш реальною перспективою виявляється робота з особами "групи ризику" з підвищеними рівнями стресу (4).

Метою розпочатого крос-культурного дослідження є вивчення крос-культурних аспектів академічного стресу, копінгу та основ профілактики стресових станів в мультикультурній спільноті студентів українського медичного ВНЗ, що є достатньо перспективним в плані застосування його результатів при підготовці науково-освітніх курсів, які відповідатимуть концепції "освіти, що базується на дослідженнях" (Research Based Education). Використання результатів дослідження в якості інформаційного ресурсу створюватиме засади для розробки і впровадження нового науково-освітнього стандарту третього покоління з крос-культурних аспектів медико-антропологічних досліджень для післядипломної підготовки науково-педагогічних працівників медичних вишів України та освіти протягом життя медиків-практиків.

Матеріали та методи

Формування методології вказаних вище напрямків роботи виявляється вкрай важливим в сучасній Україні із невинним зростанням контактів між представниками різних культур і етнічних груп. Відповідно до основних принципів європейської докторської освіти науководослідницький проект повинен збалансовувати забезпечення навчання із можливістю самостійно розвивати знання в даній галузі. Однак медичні ВНЗ України не викладають медичну антропологію, крос-культурну психологію та інші дисципліни, що можуть стати релевантними прои проведенні запланованого докторантського дослідження. Так, якщо культуральна психологія в медицині, визнана за часів Радянського Союзу, перевіряє дієвість та прийнятність медико-профілактичних заходів для локальних культурних практик, то крос-культурна психологія займається розробками глобальних медико-профілактичних програм на основі універсальності (й порівнюваності) психічних процесів представників різних культур, та отримала інтенсивний розвиток в розвинутих західних країнах у зв'язку з політикою мультикультуралізму. Внаслідок її відносної прикладної значущості за радянського періоду навіть її назва зазнала змін: від "кроскультурної психології" радянських часів (7) до "крос-культуральної психології" (яка виявилася не надто якісним перекладом англійського терміну) пострадянського періоду із збільшен-

ням мобільності вчених (8) та "крос-культурної психології" нашого часу (5). Віддаленою перспективою повинно стати використання результатів роботи при створенні програм крос-культурного консультування і транскультурного догляду за здоров'ям, який знаходиться в стадії формування як науково-гуманістичний напрямок медицини з вивчення подібності та різниці між культурами в питаннях медичної допомоги – для забезпечення культурної компетентності в медико-профілактичній діяльності глобального масштабу.

Таким чином, важливим ресурсом подібної роботи є мультидисциплінарне міжнародне співробітництво із визнаними експертами в даній галузі науки і практики. Поряд із проведенням досліджень важливо вивчати, як ці знання розвивалися, відображуючись у деяких нових предметах / навчальних програмах, планах та методиці їх викладання. Отже, практично важливим стає вивчення основ культуральної психіатрії (наприклад, культуральних особливостей алкоголізації населення, та відношення до фемінізму як до психічної патології в певних культурах, появу наявності анорексії західного зразка в більш традиційних культурах, яким дотепер була невідома ця проблема) (5), культуральної психології (яка вивчає специфічність впливу локальних культурних практик на психологічні процеси) (5), крос-культурної психології (яка займається емпіричними дослідженнями універсальності психологічних процесів серед представників різних культур) (1, 5). Слід окремо наголосити, що виявляючи універсальні психологічні закономірності й часткові, специфічні для окремої конкретної культури (етнічної групи) особливості мислення і поведінки, крос-культурна психологія займається створенням єдиних (по можливості культуронезалежні) інструментів і методик крос-культурного дослідження, які можна застосовувати в культурах і спільностях, які мають значні відмінності. Результатом крос-культурного дослідження психологічного стану людини має стати, не створення крос-культурних моделей поведінки на основі експлуатації феномену "культурної яскравості", котрі існували поряд з іншими моделями в межах більш традиційної етнопсихології (не тільки колоніальної/постколоніальної, а й радянської). Головною метою крос-культурних психологічних досліджень є створення справді універсальних моделей психологічних процесів і поведінки людини, які були би придатними для всіх людей, незалежно від їх походження (1, 5). На основі цих досліджень медичні школи та фа-

культети топ-рейтингових університетів світу розпочали роботу в напрямку створення науково-практичних засад транскультурного догляду за здоров'ям – насправді універсальної дисципліни, яка спиратиметься на широкий спектр соціокультурного розмаїття. Транскультурний догляд за здоров'ям – науково-гуманістичного напрямку медицини, що вивчає риси подібності та різниці між культурами в питаннях медичної допомоги та розробляє принципи культурної компетентності в медико-профілактичній діяльності та науково-дослідній роботі (11).

Прогнози, що процеси аккультурації (інтеграція представників певної культури в нове культурне середовище, в якому домінує інша культура) та інкультурації (запозичення носіями культури рис та властивостей носіїв інших культур в процесі міжкультурних контактів) можуть внести певні корективи в соціокультурну проблематику. Оскільки крос-культурні дослідження, що покликані сприяти міжкультурній взаємодії і зосереджені на порівнянні специфічних культурних реалій, в такій ситуації вони виглядають сумнівними: їх специфіка в міжетнічних контактах може нівелюватися і втратити актуальність. Проте серед сучасних дослідників превалує думка, що найближчим часом нас очікує скоріше не "змішування культур", а співіснування етнічних груп при збереженні їх різноманітності (5, 9).

Отже, науково-освітній стандарт третього покоління з крос-культурних аспектів медико-антропологічних досліджень є актуальним. Його розробка відбуватиметься в світлі основних положень державної цільової науково-технічної та соціальної програми "Наука в університетах" на 2008–2012 р. (2), яка задекларувала впровадження змін сучасного освітнього та наукового простору України відповідно до Болонської декларації (м. Болонья, Італія, 1999), базових Зальцбургських принципів досліджень найвищого рівня /докторантських/, що були визначені на Болонському семінарі "Докторські програми для європейського суспільства знань" (Doctoral programmes for the European knowledge society, м. Зальцбург, Австрія, 2005 р.); документу "Докторські програми в європейських університетах" (Doctoral Programmes in Europe's universities, 2005 р.), який був створений Європейською асоціацією університетів за мандатом від Бергенської конференції міністрів освіти і науки європейських країн (10). Ця державна програма декларує концепцію освіти, що базується на дослідженнях (Research-Based Education) – поширення знань через проведення

оригінальних досліджень в рамках докторантських проєктів; включення докторських програм до університетської політики і стратегії; необхідність мультидисциплінарності – оскільки більшість наукових відкриттів в сучасній науці відбувається в міждисциплінарній площині; застосування науково-дослідницьких ресурсів завдяки міжнародній мобільності, тощо. Вона ж відзначає необхідність якісного покращення науково-освітніх програм за рахунок компетентнісного підходу до післядипломної освіти та освіти протягом життя, відображенням чого є необхідність створення нових науково-освітніх стандартів третього покоління для організації магістерських та структурованих докторантських програм на базі науково-освітніх центрів – мультидисциплінарних науково-дослідницьких груп європейського зразка. Отже, наукове керівництво у вигляді відносин між одним професором і одним докторантом змінюється на модель дослідницької групи, до якої входить докторант, що працює з більш як одним керівником і співпрацює з колегами-докторантами, а післядипломні або дослідницькі школи повинні мати чіткі вимоги щодо прослуховування науково-освітніх курсів. Важливою відмінною особливістю стандартів третього рівня є присутність такої вимоги, як чітке формулювання компетенцій, а не тільки знань та вмінь (10). За допомогою відповідних науково-освітніх програм дослідники получать компетенції з проведення досліджень, що доповнюють наші знання про природу соціальних та культурних відмінностей в засобах антистрессового копінгу в мультикультурних громадах та здатність співробітничати із локальними спільнотами при проведенні досліджень та в практичній роботі. Подібна діяльність у віддаленій перспективі буде збільшувати інтегрованість (сумісність) систем охорони здоров'я, між різними країнами.

Результати дослідження та їх обговорення

На етапі попередніх напрацювань за докторантським проєктом авторкою публікації вивчено міжнародний досвід організаційного стрес-менеджменту у медичній галузі та досвід роботи психосоціальних служб супроводу розвинутих західних країн – в рамках міжнародного семінару-тренінгу з психіатрії Інституту Відкритого Суспільства Америко-Австрійської Фундації, м. Зальцбург (Австрія) у 2008 р. Оскільки освітній (освітньо-кваліфікаційний, освітньо-науковий) рівень доктора філософії у Європі одночасно трактується і як науковий ступінь (перший, або

єдиний), студенти третього циклу отримують додаткову ґрунтовну теоретичну підготовку, в них з'являється можливість у процесі навчання відвідати закордонні університети та наукові установи. Таким чином, авторка пройшла стажування з ключових проблем глобального здоров'я, медичної антропології та крос-культурної психології в Літній докторантській школі Університету м. Берген (20.06.10-2.07.10, Норвегія), в цій докторантській школі успішно закінчила літній семестр – Докторантський курс №5: "Дослідження здоров'я дітей та підлітків в контексті глобальної нерівності" – для структурованих європейських докторантських програм третього (найвищого у Європі) циклу вищої освіти в Університеті м. Берген (Норвегія). В пілотній стадії проєкту тема та есе (анотація) європейської структурованої докторської дисертації (із викладками щодо плану та методології майбутнього науково-дослідницького проєкту) на тему: "Стрес та копінг серед студентів-першокурсників українського медичного університету: крос-культурне дослідження" експертно оцінені та затверджені профільною науковою радою норвезького університету (Університет м. Берген, Норвегія, 2010 р.).

Заключення

План докторантського проєкту включає наступні сфери впровадження інновації:

- 1) Проведення новітніх крос-культурних медико-антропологічних досліджень навчального стресу в мультикультурних спільнотах студентів-медиків в Україні, які на сьогоднішній день не мають аналогів в Україні.
- 2) Забезпечення оперативного впровадження результатів оригінальних крос-культурних медико-антропологічних досліджень навчального стресу і елементів програми його профілактики (розроблену на їх основі) в науково-методичну та навчально-методичну діяльність ВНМУ у вигляді окремого курсу/циклу з транскультурного стрес-менеджменту (внаслідок значного скорочення періоду напіврозпаду компетенції сучасних спеціалістів).
- 3) Напрацювання основ для практичної діяльності щодо профілактики стресу серед суб'єктів навчального процесу в мультикультурних студентських спільнотах медичних університетів України на основі проведених крос-культурних медико-антропологічних досліджень навчального стресу для розповсюдження її в якості прикладу належної практики.

- 4) Розробка науково-методичних та навчально-методичних матеріалів для післядипломної освіти з крос-культурного консультування, транскультурного медичного догляду в цілому і транскультурної профілактики порушень психічного здоров'я зокрема (які дотепер не викладаються у медичних вишах України), застосувавши при їх створенні результати оригінальних медико-антропологічних крос-культурних досліджень стресових станів, а також найновітніші світові розробки.
- 5) Сприяння підвищенню інтегративності систем охорони здоров'я за рахунок розширення переліку спеціалізацій, субспеціалізацій, основних та елективних курсів післядипломної освіти та освіти протягом життя для лікарів з урахуванням сучасних вимог ринку праці.
- 6) Напрацювання методологічних та прикладних засад для розробки науково-освітнього стандарту третього покоління з крос-культурних порівнянь у медико-антропо-

логічних дослідженнях для медичних ВНЗ України.

Заснована виключно на систематичному огляді тієї чи іншої проблеми та досягнень фахівців інших країн робота не є прийнятною в контексті даного проекту, оскільки вона повинна містити значний елемент методологічної інновації. В світлі цього вкрай важливо забезпечити обмін передовим досвідом та прикладами належної практики шляхом участі в міжнародних дослідницьких проектах високого рівня. Методологічно цінною виявляється міжнародна співпраця в галузі глобального здоров'я на основі мультидисциплінарної роботи вчених над спільними проблемами. Останнім часом центри міжнародного здоров'я та спеціалізовані центри профілактики окремих порушень здоров'я (наприклад, центри стрес-менеджменту) топ-рейтингових університетів світу, тісно співпрацюють із університетськими клініками, до сфери інтересів яких входять вивчення методології крос-культурних порівнянь та програми культурної компетентності для медиків і дослідників.

СТАНДАРТ ТРЕТЬОГО ПОКОЛІННЯ С КРОСС-КУЛЬТУРНИХ СРАВНЕНИЙ В МЕДИКО-АНТРОПОЛОГИЧЕСКИХ ИССЛЕДОВАНИЯХ: ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗРАБОТКИ

Зайцева К.А.

Резюме: Программа профилактики стресса в мультикультурном сообществе студентов-медиков в Украине должна включать кросс-культурные медико-антропологические исследования, кросс-культурное консультирование. Данные исследования по первичной общественной профилактике формируют рациональное поведение относительно здоровья и учебную эффективность мультикультурного сообщества студентов-медиков, обеспечивают тренинг преподавателей университета по стресс-менеджменту для повышения профессиональной компетентности, совершенствуют практику преподавания в университете за счет разработки элективного курса и/или учебной программы по научно-образовательному стресс-менеджменту в мультикультурных сообществах для исследователей и практических врачей. Проект должен сбалансировать возможность обучения с возможностью развивать знания в данной области. Необходимость изучения процесса наработки этих знаний, некоторых новых предметов, учебных программ и методик их преподавания неотделима от исследовательских целей. Формирование нового лидерства в сфере научно-образовательного стресс-менеджмента для мультикультурных сообществ - попытка уменьшить разницу в системах здравоохранения разных стран. Особенно перспективным направлением работы представляется создание элективного курса по транскультурной психологии и транскультурному уходу за психическим здоровьем для провайдеров медицинских услуг - с целью обеспечения культурально-специфической и универсальной медицинской практики, а также созданию научно-образовательного стандарта третьего поколения по кросс-культурным аспектам медико-антропологических исследований для докторантских проектов.

Ключевые слова: стресс-менеджмент, копинг, кросс-культурные исследования, медицинская антропология, мультикультурное сообщество, транскультурный уход за психическим здоровьем, научно-образовательный стандарт третьего уровня.

THE THIRD CYCLE STANDARD ON CROSS-CULTURAL COMPARISONS IN MEDICO-ANTHROPOLOGICAL STUDIES: A DEVELOPMENTAL PERSPECTIVE

Zaytseva K.A.

Vinnitsya National Pirogov Memorial Medical University

Abstract. *Stress Management Program for Multicultural Student Community at the medical university in Ukraine should include cross-cultural medico-anthropological studies & cross-cultural counseling. Such Primary Care and Community-Based Participatory Research aimed to promote positive behavioral health & academic success of multicultural medical student community, provide university teachers training in Stress Management for their greater professional competence, advance practicalities of teaching at the university by developing of elective course &/or curriculum on Educational Stress Management in Multicultural Communities for further doctors, experiencing physicians & medical researchers, & implement an elective course on Transcultural Psychology and Transcultural Mental Health Nursing for Medical Care Providers. Follow-up activities will include elaboration of the Third Cycle Standard in Cross-Cultural Aspects of Medico-Anthropological Studies for Medical Students in possession a doctoral degree. Project has to balance the provision of training with the opportunity to advance knowledge in a given area. Hand in hand with the studies, there is a need to learn how knowledge is developed, while reflecting on some new subjects/curricula & how to teach them. Project has to balance the provision of training with the opportunity to advance knowledge in a given area. Hand in hand with the studies, there is a need to learn how knowledge is developed, while reflecting on some new subjects/curricula & how to teach them.*

Key words: *stress management, coping, cross-cultural studies, medical anthropology, multicultural community, transcultural mental health care, scientific and educational standard of the third level.*

ЛІТЕРАТУРА

1. Беспмятных Н.Н. Методология кросс-культурного анализа: базовые концепты, направления и перспективы исследований / Беспмятных Н.Н. // Наука. Религия. Суспільство. - 2008. - №1. - С. 11-193
2. Державна цільова науково-технічна та соціальна програма "Наука в університетах" на 2008-2012 роки (нова редакція) // Кабінет Міністрів України, постанова №1155, 19 вересня 2007 р. - Київ, 2007.
3. Зайцева К.А. Гігієнічне обґрунтування методів раціональної організації навчальної та позашкільної діяльності учнів, що навчаються за схемою "школа - вищий навчальний заклад" : дис. ... кандидата мед. наук : 14.02.01 / Зайцева Кристина Анатоліївна. - К., 2009. - 330 с.
4. Короленко И. П. Личность и алкоголь / И. П. Короленко, В. Ю. Завьялов Новосибирск: Наука, 1987. - 356 с.
5. Мацумото Д. Психология и культура / Мацумото Д. - М.; СПб.: Питер, 2003. - 416 с.
6. Міжнародна статистична класифікація хвороб та споріднених проблем охорони здоров'я. Десятий перегляд. К.: "Здоров'я", 2001.-Т.3.- 817 с.
7. Психологическая диагностика / под ред. М.К. Акимовой, К.М. Гуревича. - СПб.: Питер, 2003. - 652 с.
8. Социальный мир человека - Вып. 2 : Материалы II Всероссийской научно-практической конференции "Человек и мир: социальное поведение личности в изменяющемся мире", 25-26 июня 2008 г. / под ред. Н.И. Леонова. - Ижевск : ERGO, 2008. - 448 с.
9. Смит П. Б. Кросс-культурные исследования социального воздействия. // Психология и культура. - СПб., 2003. - С. 575 - 597.
10. European University Association, Doctoral Programmes in Europe's Universities: achievements and challenges. Report prepared for European universities and Ministers of Higher education. - Brussels : EUA, 2007. - 43pp.
11. Narayanasamy A. Transcultural mental health nursing. 1: Benefits and limitations // British Journal of Nursing. - 1999. - No.8(10). - P. 664-668.